

Вирішення другого питання пов'язане із створенням системи показників, на основі котрої може бути оцінена та або інша діяльність по боротьбі зі злочинністю. При цьому слід мати на увазі, що для оцінки стану боротьби зі злочинністю в цілому та на окремих її напрямках слід мати власний набір показників. Так, наприклад, система оцінки стану боротьби із насильницькими злочинами проти особи має містити показники, які характеризують розкриття та своєчасність розслідування даних злочинів, їх питому вагу, інтенсивність та інші дані. Для оцінки ефективності боротьби з економічними злочинами переважна більшість названих показників мало придатні, а окремі з них можуть застосовуватись лише зі зворотнім знаком. Наприклад, показник розкриття взагалі не придатний для оцінки боротьби з економічними злочинами, а велика кількість зареєстрованих злочинів є одним із позитивних показників роботи відповідних служб та підрозділів по боротьбі з економічними злочинами. При оцінці боротьби із насильницькими злочинами проти особи високий рівень реєстрації даних злочинів характеризує роботу відповідних органів та служб із негативного боку.

Різною має бути система оцінки боротьби зі злочинністю і стосовно окремих її видів та підвидів. У боротьбі зі злочинністю беруть участь різні правоохоронні органи, які поруч із загальними мають і специфічні задачі, які вирішують притаманними лише їм засобами.

Разом з тим, слід підкреслити, що показники ефективності, котрі різняться за характером, мають відповідати певним вимогам, відпрацьовані теорією та практикою.

Основними з них є: достовірність, порівняльність, оптимальність, подання кількісних та якісних показників.

Список літератури: 1. Методика анализа преступности: Метод пособие. М., 1986. 2. Олтиер С.Л. Системный анализ для решения деловых и промышленных проблем // Перевод с англ. М., 1967. 3. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом (Опыт системного исследования). Изд. 2-е доп. М., 1973.

Надійшла до редколегії 03.01.02

П.І. Орлов, Д.П. Альошин

Поняття організованої злочинної групи в новому Кримінальному кодексі України: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У чинному кримінальному законодавстві України вперше в її історії закріплене поняття організованої групи. Так, згідно з ч.3 ст.28 КК України, «злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи».

Формулювання побудоване за описовим принципом, тому вийшло досить громіздким, що само по собі ще не свідчить про бездоганність поняття названої форми співучасті. Спробуємо проаналізувати ознаки організованої групи, що вказані в цьому визначенні. Насамперед хотілося

б зупинитися на тих моментах, які, на наш погляд, можуть викликати певні труднощі в процесі практичної реалізації норми.

1. У першій частині визначення вказується, що злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його *готуванні або вчиненні* брали участь декілька осіб. Така вказівка здійснена законодавцем аж ніяк не випадково. Справа в тому, що стійкість групи, яка відображає її здатність до зайняття злочинною діяльністю відносно тривалий проміжок часу, виявляється, як правило, під час безпосереднього вчинення злочину. Тому в процесі реалізації цієї норми у правозастосовувача може виникнути наступне питання: чи можливо визнати групу організованою, якщо її діяльність припинена на стадії готування. Законодавець відповів на це питання позитивно. Разом з тим, визнання групи організованою на стадії готування можливо лише при встановленні усіх перелічених у ч.3 ст.28 КК ознак. Наприклад, трояк осіб після вживання спиртних напоїв домовилися спільно здійснювати розкрадання майна зі складу заводу, на якому вони працюють. При цьому обмежилися лише загальним планом на вчинення невизначеної кількості крадіжок. Інша ситуація. Декілька осіб організувалися в злочинну групу для скоєння розбійних нападів. Причому, ще до початку вчинення першого злочину особи, які входили до складу цієї групи, ретельно спланували злочинну діяльність і детально розподілили між собою функції. Так, один зі співучасників повинен був займатися винятково зломом входних дверей або відключенням сигналізації, до функцій двох інших осіб входило подолання опору потерпілих і вилучення майна, один із членів групи повинен був «вартувати» на автотранспортному засобі та у разі потреби подавати сигнали про небезпеку іншим співучасникам за допомогою технічних засобів зв'язку. До функцій останнього із членів групи входили винятково організаційні функції – він повинен був здійснювати загальне керівництво злочинною діяльністю групи та розподіляти викрадене між співучасниками. Причому група не обмежилася розподілом функцій на час безпосереднього скоєння злочину. Були продумані різні способи збуту викраденого, а також варіанти поведінки співучасників на випадок їхнього затримання. У першому з наведених прикладів немає ніяких підстав для визнання групи організованою. Домовленість про спільне вчинення безлічі злочинів саме по собі ще не свідчить про стійкість групи, тобто про такий ступінь її суспільної небезпеки, що перетворює звичайну злочинну групу в організовану. В другому ж прикладі, навіть якщо діяльність такої групи буде припинена на стадії готування, є всі підстави для визнання групи організованою. У цьому відношенні змова на вчинення злочину, як один з передбачених у ч.1 ст.14 КК видів готування, може визнаватися відповідною стадією стосовно діяльності організованої групи лише в тому випадку, якщо така змова, доповнюючись вказаними в ч.3 ст.28 КК ознаками, перетворюється в попередню зорганізованість. Не випадково згідно з ч.3 ст.28 КК, група може бути визнана організованою, якщо особи, які входять до її складу, *попередньо зорганізувалися* у стійке об'єднання.

2. Законодавець вказав, що необхідний мінімум для наявності цієї форми співучасті складають три суб'єкти злочину.

Слід зазначити, що в процесі прийняття нового КК України виникли суттєві труднощі та розбіжності при вирішенні цього питання. Дійсно, у перших двох читаннях проекту КК визначення зберігало вказівку на «двох або більше» осіб при описові кількісного складу організованої групи, і лише при підготовці проекту нового КК до третього, заключного читання, народні депутати України прийняли рішення про розширення мінімальної кількості членів організованої групи до трьох осіб. Таке рішення було прийнято аж ніяк не випадково. У його основу були покладені не тільки аналіз законодавства та теоретичних положень вітчизняного кримінального права, узагальнення судової практики України, але й порівняльний аналіз діючого кримінального законодавства іноземних держав, аналіз міжнародних нормативно-правових актів у сфері боротьби з організованою злочинністю, а також дані соціологічної та психологічної наук. У цьому плані справедливе зауваження професора А.Ф. Зелінського, що двох не можуть організуватися, вони можуть лише об'єднатися [1, с.198]. Такий висновок підтверджують і соціально-психологічні дослідження. Наприклад, А.П. Самонов, розглядаючи злочинну групу в рамках соціально-психологічного поняття малої неформальної групи, наводить дані вітчизняних та зарубіжних фахівців щодо кількісного складу такої групи, згідно з якими переважна більшість дослідників в галузі соціально-психологічних наук вважають, що для наявності малої неформальної групи необхідне об'єднання в складі більше двох осіб [2, с.15-17]. Я. Яноушек відзначає, що «мінімальну структуру, у якій з'являється можливість для формування групової, а потім колективної самосвідомості» можуть утворювати лише триади (група в складі трьох чоловік) [3, с.178].

Нарешті, правильність позиції законодавця щодо встановлення мінімального кількісного складу організованої групи підтверджується і міждержавними нормативно-правовими документами, що прийняті в міжнародному кримінальному праві за останній час. Так, 12-15 грудня 2000 року на спеціально проведеної в італійському місті Палермо конференції було підписано Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Роботу над Конвенцією вели делегації більш ніж 120 країн, у тому числі й України. Під організованою групою в Конвенції розуміється структурно оформлена група в складі трьох або більше осіб, яка існує протягом певного часу та діє згідно з метою вчинення одного чи декількох конвенційних злочинів, щоб одержати, прямо чи побічно, фінансову або іншу матеріальну вигоду. Цікаво, що кількісний склад організованої групи був докладно розглянутий в ході роботи Спецкомітету. Та в підсумку зупинилися на тому, що організовану групу можуть складати три і більше осіб [4, с.20-21].

Що ж стосується вживання у формулюванні організованої групи терміна «декілька» для позначення множинності співучасників у злочині, то введення зазначеного числівника нам здається зайвим і науково необґрунтованим (теж саме стосується загального поняття співучасті та інших форм спіучасті). Дійсно, при характеристиці загального поняття співучасті термін «декілька» вживається як родова ознака. У ст.28 нового КК зміст цього терміну розкривається стосовно різних форм співучасті. На-

певно, вживаючи числівник «декілька» при описі різних форм групової та організованої злочинної діяльності, законодавець прагнув підкреслити, що усі вони є формами саме співучасті, у визначенні якої також застосовується цей термін. А по-друге, вживання терміна «декілька» у формулюванні загального поняття співучасті, на наш погляд, було викликано тим, що мінімальна кількість осіб у групових і організованих формах співучасті не збігається. Тим самим, законодавець прагнув підкреслити, що і при мінімальній кількості 2 особи (при вчиненні злочину групою осіб і групою осіб за попередньою змовою), і при мінімальній кількості 3 особи (при вчиненні злочину організованою групою і злочинною організацією) має місце співучасть у злочині. Водночас, вживання невизначеного числівника у формулюванні співучасті та її форм нам здається зайвим. По-перше, розміщення ст.28 КК у розділі «Співучасть у злочині» вже саме по собі свідчить про те, що всі перелічені в цій статті форми спільної злочинної діяльності розглядаються в рамках загального вчення про співучасть. По-друге, вказівка на мінімальну кількість суб'єктів злочину в загальному визначенні співучасті ще не свідчить про неможливість існування окремих форм співучасті, необхідний мінімум співучасників у яких перевищує кількість, визначену за загальним правилом (дійсно, формулювання «два або більше» охоплює собою «три і більше»). І, нарешті, мабуть, головна причина полягає в тому, що кримінальне право, яке є правом матеріальним, потребує закріплення точних та ясних понять, котрі виключають неоднозначне тлумачення. У цьому відношенні вживання у кримінальному законі невизначеного числівника суперечить зазначеному принципу. Так, відомібно до тлумачного словника живої великоросійської мови, числівник «декілька» означає трохи, не дуже багато, мало. Як відзначає упорядник цього словника В.І. Даль, раніше цей термін вживався і при позначенні одного предмета («ведь я несколько взял, и всего-то одно берем»), і саме від нього виникло слово «ніскільки» [5, с.535]. За тлумачним словником української мови, декілька – невелика, незначна кількість [6, с.724-725]. Таким чином, лексичне і семантичне тлумачення терміна «декілька» дозволяє судити про можливість його застосування для позначення відносно невеликої кількості осіб або предметів. Дійсно, якщо ви на вулиці побачите масове скупчення людей, то в розмові зі своїм знайомим не скажете: «Я на вулиці бачив декілька людей», а вживете терміни «значну кількість», «багато», «масу». Проте законодавець визнав за можливе вживання терміна «декілька» при позначенні, наприклад, таких форм співучасті, як організована група та злочинна організація, до складу яких можуть входити сотні і навіть тисячі співучасників. Тому введення невизначеного числівника «декілька» у поняття організованих форм співучасті вже саме по собі суперечить значенню цього терміна. Теорія і практика вже зазнавала труднощів при тлумаченні неоднозначних понять у кримінальному законодавстві. Достатньо згадати, яким суперечливим у цьому відношенні було тлумачення кількісного показника терміна «систематичність», що вживався при визначенні кількості правопорушень, як несприятливого наслідку умовного засудження (ч.5 ст.45 КК 1960р.), а також у якості кваліфікуючої обставини – різновиду повторності в окремих складах злочи-

нів. Так, під систематичністю в першому випадку одні автори розуміли два і більше порушення умовно засудженням протягом іспитового строку громадського порядку, що спричинили застосування заходів адміністративного стягнення або громадського впливу [7, с.308], інші – вчинення трьох і більше правопорушень [8, с.192]. Викладене підтверджує висновок про необхідність застосування однозначних термінів при конструюванні кримінально-правових норм. У цьому відношенні не можна не погодитися з В.О. Навроцьким, котрий вказує, що невдалим є підхід законодавця, згідно з яким один і той же термін використовується в різних значеннях [9, с.44]. Таким чином, у загальному визначенні співучасті, а також при формулюванні понять окремих форм співучасті доцільно було б зберегти колишню вказівку на мінімальну кількість осіб, які беруть участь у спільному вчиненні злочину.

І, нарешті, законодавець вказав на основні ознаки організованої групи, що відрізняють її від інших форм співучасті. – стійкість та попередню zorganizованість її учасників.

Законодавець не прагнув дати вичерпну характеристику вказаним ознакам. І в цьому не було необхідності. По-перше, у законі неможливо дати вичерпну характеристику оціночним поняттям. По-друге, така спроба призвела б до зайвого загарушення кодексу. Вважаємо, що роз'яснення змісту цих ознак – сфера діяльності науки та практики кримінального права. Виняток законодавець зробив лише для трьох ознак, які характеризують zorganizованість та обумовлюють стійкість групи. По-перше, це об'єднання з метою вчинення не одного, а декількох злочинів («об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів» (курсив наш. – А.Д.)). По-друге, усі злочини, до скоєння яких спрямовує свої зусилля група, повинні бути об'єднані єдиним планом. І, по-третє, організовану групу характеризує розподіл функцій її учасників.

Безумовно, останні дві ознаки є обов'язковими для будь-якої організованої групи. Дійсно, складно собі уявити стійку групу, учасники якої не були б об'єднані єдиним планом та не розподілили б між собою злочинні функції. При цьому кожен зі співучасників має бути обов'язково поінформований про функції, які він повинен безпосередньо виконувати. Складність застосування цієї норми полягає у вказівці на те, що злочинний план має бути відомий всім учасникам групи. Буквальне тлумачення тексту закону дозволяє зробити висновок, що в статті йдеться про загальний план злочинної діяльності («... цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом» (курсив наш. – А.Д.)). Але у великих організованих групах, які планують тривалу злочинну діяльність, далеко не всі учасники поінформовані про дійсні плани групи. Більш того, багато в чому завдяки цьому й досягається стійкість об'єднання, здатність протидіяти його викриттю на основі конспіративної діяльності. В окремих випадках лише одному організатору або керівному складу групи може бути відомо про дійсний злочинний план, що виходить за рамки планування одиничного злочину. Таке тлумачення може призвести до необґрунтованого послаблення боротьби із організованою злочинністю та пом'якшення покарання особам, які хоча й входили до складу організованої групи, але не були

поінформовані про її дійсні плани. Тому, на наш погляд, доцільно виключити таку вказівку з ч.3 ст.28 КК.

Викликає серйозні заперечення і перша з названих ознак стійкості – вказівка на мету неодноразового вчинення злочинів. Дійсно, багато чинних-криміналістів визнають за необхідний кількісний показник стійкості групи домовленість її учасників на неодноразове сильне скоєння злочинів [10, с.25-26; 11, с.8]. Але хіба суспільна безпека групи підвищується тільки при кількаразовому вчиненні діяльності винятково із неодноразовістю вчинення злочинів. Так, В. Алексєєв пише, що «підвищену безпеку становить не організованість групи сама по собі, а її здатність здійснювати більш-менш тривалу діяльність», і далі: «саме мета неодноразового скоєння злочинів визначає ступінь розробки планів, ступінь стійкості зв'язків» [10, с.25]. Разом з тим, під злочинною діяльністю слід розуміти систему передбачених кримінальним законом діянь і тісно пов'язаних з ними інших передкримінальних та післякримінальних дій, що психологічно детерміновані загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом за допомогою постановки і досягнення окремих, проміжних цілей [1, с.96]. Таким чином, злочинна діяльність охоплює не тільки неодноразове скоєння злочинів, але й вчинення одиничного (у тому числі продовжуваного) злочину, складність підготовки якого припускає необхідність багатоактної діяльності [12, с.78]. Останні події, які відбулися у світі та пов'язані із глобалізацією злочинності, свідчать, що навіть один злочин, вчинений групою осіб, якщо такий злочин характеризувався ретельним плануванням і підготовкою, може спричинити катастрофічні наслідки світового масштабу (наприклад, терористичний акт). Досить згадати події, що відбулися в США у вересні 2001 р., коли один єдиний злочин, підготовлений та приведений у виконання терористичною організацією, призвів до загибелі тисяч людей, посилав страх у розумах мирних громадян усього світу і, більш того, безпосередньо вплинув на наступні політичні події в міжнародному співтоваристві. З цієї позиції законодавча новела про необхідність для визнання групи організованою домовленості про винятково неодноразове вчинення злочинів не витримує критики, з огляду й на ту обставину, що після прийняття Верховною Радою проекту нового КК у двох перших читаннях у тексті відповідної статті зберігалася вказівка на те, що організована група може «об'єднатися в стійку групу і для вчинення одного або декількох злочинів». Цікаво, що пропозицією народного депутата В.В. Медведчука про виключення слів «одного або» з тексту статті було відхилено. При цьому у висновках обговорення безпосередньо вказувалося, що «дві або більше особи можуть об'єднатися в організовану групу і для вчинення одного злочину». Чому законодавець врешті-решт відмовився від свого первісного, на нашу думку, більш правильного рішення, сказати важко.

Таким чином, з метою уникнення помилок у процесі практичної реалізації кримінально-правової норми про організовану групу, вважаємо можливим викласти ч.3 ст.28 КК України у наступній редакції:

Злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його вчиненні або вчиненні брали участь три і більше особи, які попередньо зор-

ганізувалися у спільке об'єднання для спільної злочинної діяльності, об'єднаної єдиним планом з розподілом функцій учасників групи.

Список літератури: 1. Зелінський А.Ф. Кримінальна психологія. К., 1999. 2. Самойлов А.П. Психологія преступних групп. Пермь, 1991. 3. Яноушек Я. Коммуникация трех участников совместной деятельности // Проблемы общения в психологии. М., 1981. 4. Михайлова В. Палермская Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности // Российская юстиция. 2001. №7. 5. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х томах. М., 1999. Т.II. 6. Новый тлумачний словник української мови у чотирьох томах. К., 1998. Т.1. 7. Уголовное право Украины. Общая часть / под ред. проф. М.И. Бажанова, В.В. Станиса, В.Я. Ташня. Х., 1998. 8. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий. К., 1998. 9. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). К., 2001. 10. Алексеев А. Понятие организованной группы // Социалистическая законность. 1989. №11. 11. Быков В.М. Совершение преступления группой лиц по предварительному сговору // Законность. 1999. №3. 12. Гуророва Н.А. Соучастие в преступлении по условному праву Украины. Учебное пособие. Х., 1997.

Надійшло до редакції 05.01.02

В. П. Ємельянов

ТЕРОР І ТЕРОРИЗМ: СПІВІДНОШЕННЯ І РОЗМЕЖУВАННЯ

Питання про співвідношення понять «терор» і «тероризм» є великим актуальним і складним. Оскільки ці поняття за своїм змістом передають певний ступінь та масштаби насильницьких дій, досить часто і в літературі, і в офіційних документах ними користуються як взаємозамінними поняттями, тобто як словами-синонімами. В одних випадках це проходить «безболісно», тому що не зачінає ніяких принципових аспектів, в інших – навпаки, вільне поводження з цими термінами породжує не вирішувані протиріччя на рівні безвиході. З огляду на це виникає нагальна потреба в більш уважному вивченні зазначених термінів з позицій не тільки їх походження, але й з'ясування сутності та значущості тих реальних явищ дійсності, котрі ними означаються.

Термін «терор» у перекладі з латинської (*terror*) означає страх, жах і визначається як політика залякування, придушування політичних противників насильницькими заходами [1, с. 494]. Терор звичайно пов'язують з діяльністю державної влади в певні періоди існування держави (державний терор). Він характеризується особливо репресивною, жорсткою діяльністю державної влади стосовно своїх політичних противників як усередині країни, так і поза її межами, тому державний терор можна поділити на внутрішній і зовнішній. Проте це не означає, що крім державної влади ніякі інші сили не в змозі насаджувати повсюдний терор, викликаючи страх і жах не тільки в політичних противників, а практично в усіх і кожного. Суб'єктом терору може бути не тільки державна влада, але й могутні позадержавні утворення (наприклад, інквізиція) або сильна опозиція, що вдалася до відвертого військового конфлікту з державною вла-